

УДК 323.1(=163.41)(497.16)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6312020.2>

Оригинални научни рад

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

ИДЕНТИТЕТ НАЦИОНАЛНИХ ЦРНОГОРАЦА И СРПСТВО

Сажетак

Тема овога научног рада је идентитет националних Црногораца. Предмет истраживања ће посебну пажњу посветити односу црногорског националног идентитета према српском националном питању и његовом идентитету. Истраживање је сконцентрирано на Црну Гору као просторни оквир у неограниченом временском опсегу. Најновија дешавања око имовине Српске православне цркве у Црној Гори побудила су потребу за преиспитивањем узрока проблемске ситуације. И поред актуелности разматране друштвене и политичке појаве, и њене присутности у медијима, чини се, да овој теми, у стручним и научним круговима, није посвећена довољна пажња. Отуда се циљ, научне потребе и друштвени значај теме преклапају: јавља се потреба да се српски национални идентитет у Црној Гори сагледа из угла оних који заговарају концепт изградње националног идентитета Црногораца, како би се стекао потпуни увид у српски национални идентитет којем је посвећен пројекат овог часописа. Шта је садржина идентитета националних Црногораца и какав је његов однос према српству? – основно је проблемско питање овог истраживања. Истраживање полази од Основне претпоставке да

је идентитет националних Црногораца недовршен и да још увек траје процес његове изградње. При томенамаће се тенденцијака уобличавању јединственог идентитета једне нове „црногорске нације“, која би обухватила не само декларисане Црногорце, већ и „све друге православне“ (и Србе), али и све оне који живе у правном оквиру савремене Црне Горе. Аутор покушава да проникне у развојне фазе изградње национал-црногорског идентитета, те се поред развојног приступа у истраживању користе и други *методи*, попут: поређења, упоредног метода, аналитичког приступа, метода посматрања, статистичког метода...

Кључне речи: Црногорци, Црна Гора, црногорски идентитет, Српска православна црква, Срби, српски идентитет

Да бисмо стекли увид у идентитет националних Црногораца неопходно је, претходно, да пођемо од одређених садржаја свести. Идентитет се овде разматра из постмодерне перспективе несталних, пролазних категорија свести које се могу редизајнирати и мењати у зависности од односа моћи у друштву.¹ Реч је о извесним: митовима, вредносним оценама догађаја и геополитичким афинитетима којима се утиче на колективну свест како би се остварила национална идентификација² и хомогенизација становништва на једној компактној територији. Преко „националног идентитета“ редизајнира се прошлост, педантно се одабирају факти и склопови чињеница који се истичу, док се други препуштају заборава или се јавно жигосу и осуђују.

Основна претпоставка од које се овде полази јесте да можемо говорити о идентитету националних Црногораца, па чак и о црногорском националном идентитету који је у непрестаној дисперзији. Заговара се концепт мултиетничког

---

1 На ову тему у: Владан Станковић, „Идентитет, нација, религија – теоријске и корелационе поставке“, ур. Живојин Ђурић, Зборник радова: *Национални идентитет и религија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

2 Stuart Hall, „Kometrebaidentitet“?, *Politika teorije, zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, (прir. Dean Duda), Zagreb, 2006, str. 357-374.

друштва чији је главни носилац народрелативне већине у Црној Гори – национални Црногорци.

1. САДРЖАЈИ ИДЕНТИТЕТА НАЦИОНАЛНИХ ЦРНОГОРАЦА

Идентитет националних Црногораца заснован је на неколико полазних примеса које ваља обрадити пре него што се сагледа однос разматране појаве према српском питању. Полазне примесе су својеврсне митске слике које пуне садржај идентитета националних Црногораца дистанцирајући га од српства.

1.1. Конструкција илирске расе „етничких Црногораца“

Најзагриженији заговорници идеје о посебном, само-никлом, идентитету Црногораца истичу расну посебност становништва Црне Горе. Доводе у сумњу чак и словенске корене ове регионалне групе. Они полазе од претпоставке да су „данашњи становници Црне Горе већином старосједиоци који су примили словенски језик и утицај.“³ Позивајући се на грчког антрополога Ариса Пуљаноса Стево Вучинић „савремену црногорску популацију доводи у везу с аутохтоном балканском континенталном варијантом европског становништва, које је било старије од медитеранског и водило је поријекло од потомака горњопалеолитских Европљана.“⁴ Међу заговорницима расне посебности Црногораца преовладава став о доминантном уделу илирско-влашког становништва у укупној популацији Црне Горе, ио слабом словенском утицају. Овакав састав чини становништво Црне Горе посебним, и издваја га у односу на становништво у Србији или нпр. у Српској.⁵ Најновија генетичка истраживања хаплогрупа, којим се

3 Petar Vlahović, „Dinarski tip i njegovi varijeteti u Crnoj Gori“, *Гласник Антрополошког друштва Србије*, Vol. 43: 7-14, Природно-математички факултет у Нишу, Ниш, 2008, стр. 13.

4 Stevo Vučinić, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i rano srednjovjekovne Duklje*, Факултет за црногорски језик и књижевност, Цетинје, 2017, стр. 62-63: „Genetska istraživanja, ali na manjem uzorku, potvrdila su tu činjenicu. Dva dominantna markera koja nosi paleobalkansko stanovništvo, u nauci poznato pod opštim imenom Vlasi, u genetskoj strukturi Crnogoraca dominiraju dvotrećinski.“

5 Такође у: Vladimir Jovanović, „Crnogorci i rase Evrope“, *Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore*, Budva, 17. 08. 2011, <https://montenegrina.net/fokus/crnogorci-i-rase-evrope/>

анализирају маркери на мушким Y-хромозомима, посебно су подстакле машту истраживача црногорске самобитности: „Два доминантна маркера у узорцима из Црне Горе су I2a (P37.2) са 29.2 одсто и E1b1b – M215 са 27 одсто. Ова два маркера носе људи који су у античким временима познати као Илири, а од средњег вијека као Власи и Арбанаси. Хаплогрупу I2a носе људи из оних крајева у којима историјски извори доминантно препознају *Влахе*. Дакле, ову хаплогрупу носе *Власи – Морлаци* са подручја Далмације, динарског масива, Боке, Херцеговине, Босне, западне Црне Горе; у историјским изворима прије деветнаестог вијека постоји хиљаде помена *Влаха/Морлака*.“⁶ Ти су Власи или Морлаци сточари, они су, по овим налазима, прастановници копненог дела балканског краса, и од вајкада су их звали: Грцима (не само због грчког обреда).⁷ Ове тезе, поред настојања да истакну разлику између становника Црне Горе и осталих српских земаља, имају за циљ да укажу „-на“, и да „-подстакну“, расно јединство: Арбанаса, Црногораца и „крашких Хрвата“. Све побројане скупине морфологијом припадају истом расном типу људи: „јадранској групи динарида“. Стога се Црна Гора доживљава и као „продужена Далмација“, а у најрадикалнијој варијанти хрватске историографије и као „Црвена Хрватска“ (са границама до иза Драча у данашњој Албанији).⁸ У аргументацији често се наводе налази антрополога попут: Стивенса Куна (*Carleton Stevens Coon*),⁹ Жозефа Деникера (*Joseph Deniker*),¹⁰ Роберта Ериха (*Robert William Ehrich*)¹¹... који кроз своја истраживања

6 Miroslav Ćosović, „Porijeklo Crnogoraca – 1 dio“, <https://www.selo-velika.me/?p=615>, приступ: 08.01.2020.

7 „Ostali nazivi pod kojima se, u dinarskim narodnim predanjima, javljaju stariji stanovnici, nemaju tako širokora sprostrenjen areal kao što je slučaj s terminom Grkigrčki. Na dinarskom prostoru, osobito u Crnoj Gori, sačuvano je predanje o starim narodima imenovanim kao: Kriči, Macure, Mataruge, Mataguži, Lužani, Mugoše, Španji, Latini, Jaudije, Malenze i Bukumiri, i znaju se oblasti koje su naseljavali.“ (Stevo Vučinić, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i rano srednjovjekovne Duklje*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017, str. 26)

8 Savić Marković Štedimlija, *Osnovi crnogorskog nacionalizma*, Putovi, Zagreb, 1937, str. 10: „(...) preci današnjih Crnogoraca došli su u svoju zemlju kao Hrvati i tu, pod tim imenom, živjeli nekoliko vjekova.“

9 Carleton Stevens Coon, *The Races of Europe*, Greenwood Press, 1972.

10 Joseph Deniker, „Les races et les peuples de la Terre“, *L'Année sociologique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1896.

11 Robert William Ehrich, „Some Comments on the Racial History of Montenegro – in the Light of Archaeological, Historical, Ethnographic and Anthropometric Data“, *Estratodagliatti del: VI Congresso internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche*, Volume II – comunicazioni,

указују на антрополошку специфичност људи из планинских масива југоисточне Европе (висина, брахикефализација, функција виличне кости и слично).

За разлику од заговорника расног приступа, постоји друга „школа мишљења“ која етничку посебност Црногораца тражи у историјским изворима. Најчешће: „заговорници расне и етничке самобитности Црногораца позивају се на спис Константина Порфириогенита када истичу да цар-писац нити на једном месту Дукљане не подводи под Србе,¹² иако изричито то наводи за Травуњане, Захумљане и Неретвљане.“¹³ Овај превид Порфириогенита представља „сасвим довољан доказ“ за носиоце црногорске самобитности да се, за разлику од Нерветљана-Далматинаца, Захумљана-Пељешана и Травуњана-Конављана, Дукљани или Зећани не сматрају српским племеном, „већ племеном илирским“, предсловенским, вероватно поприлично сродним са арбанашким племенима из Скадра и испод Проклетија. Када је реч о мешању становништва и досељавањима неспорно српских племена из Херцеговине, са Старог Влаха (Златар, Тара, Златибор) из Рашке и са Метохије на простор данашње Црне Горе, на чему је посебно инсистирао Јован Ердељановић,¹⁴ присташе црногорске „самостојности“ истичу дијалектску специфичност зетског изговора, па тврде: „Старије црногорско становништво асимиловало је досељенике, тако да су у сваком племену преовладале опште и неке у њему специфичне језичке црте зетског дијалекта.“¹⁵ Тако нпр. Андрија Јовићевић одбацује могућност превеликог утицаја српских група „насељених са стране“, и изводи крајњи закључак да је: „зетско становништво у већини старо, јер старија насеља износе 85%, а млађа само 15%“.¹⁶

---

sezione I-IV, Roma, 1965, p. 105-108.

12 „(...) писац за Дукљане не наводи којег су порекла...“ (Реља Новаковић, *Где се налазила Србија од VII до XII века?*, Историјски институт/Народна књига, Београд, 1981, стр. 60)

13 Владан Станковић, „Српски идентитет и црногорство – тренутни односи снага“, *Политичка ревија*, Vol. 56, № 2/2018: 71-95, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 74.

14 Јован Ердељановић, *Стара Црна Гора*, Слово љубве, Београд, 1978.

15 ŠpiroKulišić, *OetnogeneziCrnogoraca*, Cetinje, 1994, str. 153.

16 Andrija Jovičević, *Zeta i Lješko polje*, CID, Podgorica, 1999.

На основу исказаног извлаче се далекосежни закључци: „не може се говорити о *српским племенима* Црне Горе из времена до оснивања државе Немањића, већ једино о балканско-словенским односима и на тој гентилној основи формираним словенским етничким структурама.“¹⁷ Читав конструкт треба да докаже како: „Црногорци нијесу никакви Срби већ аутохтони историјски народ, дубоко укоријењен у рану дукљанску и зетску средњовјековну прошлост и нововјека нација, постепено формирана још од краја XV вијека у процесу континуиране пионирске борбе непрестане као грађанске револуције и најзначајнијега њезиног конституенса.“¹⁸ Поменуте конструкције имају за циљ да докажу морфолошко-расну различитост (пра)становника Црне Горе од осталог околног јужнословенског становништва неспорно српског етничког порекла, и да тако изведу крунску аргументацију да су Црногорци и Срби два потпуно одвојена и различита народа. Уз позивање на расно-морфолошку „различитост“ Црногораца и Срба често се посеже и за географско-културолошким аргументима. Тако су нпр. за Јеврема Брковића: „Срби турски Балкан“, док „Црна Гора није Балкан. Балкан се климатски и географски завршава код Ужица у Србији“. (!) (?)¹⁹

1.2. Конструкт „хиљадугодишње државности Црне Горе“

Творци идентитета националних Црногораца полазе од става да Црна Гора поседује државност дужу од хиљаду година. На простору Црне Горе од давнина је живело измешано становништво, различитих расних, етничких, културалних и религијских утицаја, укалупљених у државне творевине попут Дукље и касније Зете.²⁰ Има оних аутора који иду толико далеко да износе тврдње како су се из словенског Полабља или иза Карпата доселили даљипреци Црногораца. Тако нпр.

17 Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Cetinje, 1994, str. 143.

18 Vojislav Nikčević, предговор књизи: Špiro Kulišić, „O etnogenezi Crnogoraca“, Cetinje, 1994.

19 Jevrem Brković, „Balkanski glas razuma – Jevremi Balša Brković – Njegaš nije Balkanac“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 31.01.2009.

20 Stevo Vučinić, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i ranosrednjovjekovne Duklje*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017, str. 161: „Najrazličitiji kulturni i etnički elementi su se izmiješali da bi nakon oblikovali savremeno crnogorsko društvo. Etničke okosnice državnih formacija bile su heterogene. U antičko vrijeme bili su to Iliri, u ranom srednjem vijeku Sloveni, u vrijeme klasične Crne Gore uglavnom doseljeni Vlasi na području Crne Gore i Brda.“

Живко Андријашевић тврди: „Један од словенских народа који је почетком VII вијека населио Балканско полуострво, били су и преци Црногораца. Њихова прапостојбина вјероватно је Полабље или простор источно од Карпата, око Дњепра и Дњестра. Приликом доласка на Балкан, преци Црногораца населили су области некадашње римске провинције Превалис. Простор на коме су се настанили угрубо се може ограничити Боком Которском, ријекама Пивом, Таром и Дримом.“²¹ За Стеву Вучинића Црногорци вуку порекло од дукљанског племена: „Племя Докле ата простираше се одизвише Рисна, преко Катунске Нахије, црногорских брда, Малесије и Велике Малесије до дубоко у кањон Дрима. Народно предање о петорици браће (Озро, Пипо, Васо, Отои Красно), од којих потичу три црногорска и два албанска племена, је наративни одјек тога факта.“²² Стога је, по овим ауторима, континуитет Црне Горе из Дукље неспоран, а њена државност би се, у том случају, могла протезати на чак два миленијума!

Дукља се означава као напредна, мултиконфесионална земља, у којој у суживоту живе хришћани латинског и грчког обреда и богумили. По том наративу сви су владари Дукље преднемањихког доба „национални Дукљани“, етнички хетерогеног састава, међу којима има: Романа, Влаха/Морлака, нешто Словена и арбанаских племена. Сви они живе у слози и јединству. Националну идилу прекида окупација Дукље од стране Стефана Немање²³ (који је столовао у Немањиним граду на ушћу Рибнице у Морачу, на пар минута хода од града Дукље, на ушћу Зете у Морачу у данашњој Подгорици). Тако је „ослабљену дукљанску државу освојио око 1185. године рашки жупан Стефан Немања.“²⁴ Српска владарска лоза Немањића, која води порекло из Хумске земље (Захумље са Пељешцом), постаје, неким необичним стицајем околности, владарска лоза у Рашкој (северданашње Црне Горе и југозападни крајеви

21 Живко Андријашевић, *Историја Црне Горе*, Вукотић Медиа – Атлас Фондација, Београд, 2015, стр. 10.

22 Stevo Vučinić, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i ranosrednjovjekovne Duklje*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017, str. 26.

23 Dušan Ičević, *Crnogorska nacija*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2015, str. 16: „Duklja/Zeta biva 1186. godine pokorena od Stefana Nemanje i od tada potpada pod Rašku vrhovnu vlast, sve do 1360. godine, kada se izdvaja iz srpskoga carstva i ponovo osamostaljuje pod Balšićima.“

24 Живко Андријашевић, *Историја Црне Горе*, Вукотић Медиа – Атлас Фондација, Београд, 2015, стр. 18.

данашње Србије). Немањићи напуштајући Захумље прескачу Дукљу, па из Рашке окупирају Дукљу!²⁵ (Остаје нејасно како су Немањићи могли да из Захумља стигну до Рашке, покорје је, „направе православно царство Србију“, а да то нема никакве везе са Дукљом која стоји између Захумља и Рашке? Једино могуће образложење је, да је то могуће управо зато што су: Захумље (из којег потичу Немањићи), Травунија, Дукља и Рашка већ тада у чврстом савезу.) По питању српских земаља заговорници идентитета националних Црногораца држе се стереотипа да је једина српска земља Рашка.²⁶ По њима: Рашка је једина Србија, а Немањићи су владари Рашке (Србије). Рашка је носилац „једноумља грчког обреда и искључивости православне ортодоксије“. По њима, у Рашкој се зачео „(зло) дух светосавља“ који се огњеним мачем проширио на мултирасну, мултиетничку, мултиверску и привредно и културално знатно напреднију Дукљу.²⁷ Немањићи доводе православне калуђере са севера у приморје, истискују бенедиктинске монахе из Стона и са Превлаке, и колонизују приобална села јужног Јадрана и Зетске долине православним живљем „из утробе немањићке државе“.²⁸ Долази до „варваризације Дукље“, па је у време потпадања Дукље „подвласт Рашке 1185. године, те и када је била у саставу деспотовине, у њој су били многи немири и устанци и стална тежња да се одвоји од српске средњовјековне државе.“²⁹ „Прото црногорска државност“ обнавља се распадом Душановог царства, око 1360. године, када властелинска кућа Балшићзагосподарује Зетом:³⁰ територијом која обухвата

25 Међу заговорницима идентитета националних Црногораца постоји сагласност да је Рашка Србија, али се префуткује се да су, у то време, Травунија са Конављем српска земља, баш и као Захумље са Пелешцем и Неретва са Паганијом (средњом Далмацијом).

26 Овоме су, истини за вољу, ишле на руку и тезе неких „београдских историчара“, попут нпр. Владимира Торовића, који је, не једном, Србију везивао, искључиво, за Рашку.

27 Стево Вучинић веома јасно изтиче тезу по којој су: Црногорци номадски варијетет илирско-романског порекла, а да су: Срби Словени пољоделци и равничари. Ове су тезе на трагу расистичких приступа у изградњи идентитета национални Црногораца. (Видети у: Stevo Vučinić, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i ranosrednjovjekovne Duklje*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017, str. 163: „Davno je zapaženo da su svi slovenski jezici bogati terminima zavode, jezera, baruštine, močvare, šume, žbunje i lugove, dok su stočarski termini iliromoanski.“)

28 Savić Marković Štedimlija, *Osnovi crnogorskog nacionalizma*, Putovi, Zagreb, 1937, str. 36: „(...) kada je izgrađivana država Nemanjića. Crna Gora je bila već u znatnoj mjeri natrunjena Srbima iz Raške i prečutno se podavala srbiziranju...“

29 Dušan Ičević, *Crnogorska nacija*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2015, str. 154.

30 Čedomir Drašković, „Zeta/Crna Gora u doba Balšića (1360-1421)“, Zbornik radova: *Balšići*,

просторе међуречја Зете, Мораче и Цјевне, Скадарско језеро и јадранску обалу од испод Љеша у Албанији до Тивта (и кратко данашњу новљанску општину и читаво Конавље до пред Дубровник), а на североистоку поречје Дрима са Метохијом и Плавом. Континуитет државности са данашњом Црном Гором заговорници идентитета „националних Црногораца“ виде и у владарској кући Црнојевића (од 1451. до пада Зете под Турке 1496. године), који су владали областима приближним данашњој АВНОЈ-евској Црној Гори.³¹ Црнојевићи седиште зетске управе селе на Цетиње, које ће до данас остати „бастион црногорства“.

2. РАЂАЊЕ НАЦИЈЕ ИЗ ДРЖАВЕ

Након пада Зете под Отоманско царство следе ослободилачки ратови које предводе митрополити цетињски из лозе Петровића. Овај период међу заговорницима идентитета националних Црногораца понекад ће се различито тумачити. Према једнима, Митрополија црногорско-приморска имала је важну улогу у изградњи црногорске државе која се непрестано бранила од османских освајача. По другима, митрополити су својим декларисаним српством подривали саме темеље црногорског идентитета. У новије време улога петровићевских митрополита сагледава се чак и негативно. Они су не само одмагали конституисање Црне Горе као савремене државе, већ су ометали и изградњу националног црногорског идентитета. За Радована Радоњића: „митрополити упорно опструирају свако конституисање централних органа власти који не би били под њиховом контролом, што *перспективу* земље виде у *славено-српском царству* под руском контролом.“³² Управо

Maticacrnogorska, Cetinje, 2012, str. 9: „(...) ne samo da su Balšići zadobili dukljansku (crnogorsku) nezavisnost, nego da su nominalno obnovili i dukljansko kraljevstvo!“

31 Ево како на Црнојевиће гледа Живко Андријашевић: „Crnojevići su symbol crnogorske države i legitimiteta njene dinastije, ali nijesu prikladni kao symbol političkih i dinastičkih ambicija koje crnogorska država i njen vladar imaju poslije 1860. godine. Dok se stvarala crnogorskadržava i učvršćivaladinastička vlast Petrovića-Njegoša, oni su to mogli biti, ali čim je uvećana i međunarodno priznata Crna Gora počela da pretenduje na ulogu balkanskog Pijemonta, tradicija Crnojevića neminovno je izgubila dotadašnju političku upotrebljivost. Crnogorski vladar nije ni mogao ići *Onamo*, *namo* kao potomak Crnojevića, već kao nasljednik Nemanjića.“(Živko Andrijašević, „Politička upotreba tradicije Crnojevića u XVIII i XIX vijeku“, *Matica crnogorska*, № 1/2010: 563-586, Cetinje, 2010, str. 585)

32 Radovan Radonjić, „Kontroverze o gubernaturima u crnogorskoj historiografiji“, *Matica*

се у митрополитима види највећи кривац за „кашњења у еманципацији црногорског националног идентитета“ који аутори попут Душана Ичевића везују „тек за крај XVIII и почетак XIX века“.³³ Радован Радоњић „русофилним пансрпским интегралистима митрополита петровићких“ супротставља секуларнуполитику нечега што би се условно могло назвати „заметак владе“³⁴ оличене у институцији *гувернадура*из (његове) фамилије Радоњић.³⁵ Гувернадуре су настојали да десакрализују православну теократску Црну Гору која се снажно ослањала на руски двор, и да „државу у настанку“ уведу у ред тада „модерних, секуларизованих држава Европе“.³⁶ Да је та борба успела, оцењује Радоњић, не би данас било српског идентитета у Црној Гори. Сво би се српство идентификовало са црногорством, баш као што је то случај са Аустријанцима и њиховом односу према Немцима.

Управо је ово један од најважнијих разлога што се данас међу јастребовима идентитета националних Црногораца Петровићи сагледавају не само као „Велесрби“ (Великосрби), и не само као „подривачи националног идентитета“, већ и као „посрбице“ и „великосрпски окупатори“ који су „успорили конституисање црногорског националног идентитета“, и чак „изменили етничку слику Црне Горе“.³⁷ Процеси националне еманципације Црногораца од Срба, очигледно је, нису пружили ни приближна очекивања која су остварена на хрватском примеру.

Ипак, према књазу Данилу и књазу и потоњем краљу Црне Горе Николи Петровићу, заговорници идеологије црногорског

---

crnogorska, 299-324, јесен 2009, стр. 304.

33 Dušan Ičević, *Crnogorska nacija*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2015, str. 156: „Samosvojnost Crnogoraca se počela zapravo oblikovati od kraja 18. i u 19. vijeku kada se u Crnoj Gori formira državna organizacija. Crnogorska posebnost se izrazitije ispoljava u drugoj polovini 19. i početkom 20. vijeka na osnovu tržišnih odnosa.“

34 О настанку и функцији гувернадуре у Црној Гори у: Ристо Драгићевић, „Црногорски гувернадуре“, [у]: *Цетиње и Црна гора*, Рајковић и Ђуковић, Београд, 1927, стр. 96-117.

35 Radovan Radonjić, „Kontroverze o guvernadurima u crnogorskoj historiografiji“, *Matica crnogorska*, 299-324, јесен 2009, стр. 303.

36 Ibidem, стр. 312-313: „istočni grijeh guvernadura Radonjića bio u tome što su manje od mitropolita Petrovića bili podložni ideji integralizma, odnosno diktatu pravoslavnog fundamentalizma iz vrhova ruske crkve i države, i više od njih privrženi ideji izgradnje Crne Gore kao modern sekularne države, pa sljedstveno tome i ideji njene otvorenosti prema Zapadu...“

37 <https://www.in4s.net/ludilo-me-dinastija-petrovic-njegos-posrbila-crnu-goru-drzala-ropstvu-200-godina/>

национализма, имају афирмативна гледишта. Они држе да су Данило и Никола ипак значајно допринели заокруживању црногорске државности, и еманципацији црногорског националног идентитета,³⁸ и поред тога што се нису одрекли српске етничке припадности. Посебно се истиче самосвест последњих Петровића о црногорској држави и „црногорској цркви“.³⁹ При томе се превиђа да је овај „црногорски национализам Петровића“ пре одраз аутократских тенденција владара да све потчине себи, и да сломе сваки отпор и побуну, него искрених тежњи да граде неки нови „црногорски идентитет“, који је у то време и даље био неспорно српски.

У неким каснијим раздобљима, током Аустро-Угарске окупације (1916-1918) и следом стварања марионетске фашистичке Независне државе Црне Горе (1941-1945), сваки покушај да се докине српски, етнички идентитет Црногораца доживљавао је пораз. У жељу самог краја Другог светског рата истакнути функционер Комунистичке партије Југославије, Милован Ђилас, у интервјуу за дневни лист „Борба“, од 1. маја 1945. године, излази са гледиштем по коме у Црној Гори живе Црногорци српских етничких корена. Он инсистира на засебности Црногораца у односу на друге гране српства, али не негира израстање Црногораца из српског етничког стабла.⁴⁰ Ипак, Ђилас и Комунистичка партија Југославије одржаваће замјетке националног идентитета Црногораца из доба аустро-угарске и италијанске окупације. Готово пола века идентитет већинске заједнице у Црној Гори третиран је тако што се подразумевало да су Срби у Црној Гори национални Црногорци, а Црногорци етнички Срби. Извршени пописи из 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, у складу су са тим наративом. Стога и не чуди што је број Срба понекад био на нивоу статистичке грешке (1%

38 Živko Andrijašević, „O nekim osobenostima crnogorskog društva 1914. godine“, у: Zbornik radova *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu*, 9-44, Matica crnogorska, Cetinje, 2014, str. 12: „(...) u provladinom *Vjesniku* su na početku 1914. godine naveli da je za Crnu Goru bilo važno da dobije nove teritorije, ali da je isto tako važno unaprijediti dobijene oblasti i učiniti ih *nerazdvojivima od sebe*. Zbog toga pred crnogorsku državu stoje *ogromni poslovi i zadaci*,...“

39 Никола Петровић је Митрополију црногорско-приморску најпре подредио себи и учинио је „државном црквом“ да би је потом неканонски кроз уставни закон из 1905. године, чланом 40 ставом 2, самоиницијативно подигао на ниво аутокефалије, без да су у њој митрополити икада хиротонисани.

40 Милутин Осмајлић, „О црногорском националном питању Милована Ђиласа“, Часопис за књижевност, историју и културу: *Глас Холмије*, Српско историјско-културно друштво „Никола Васојевић“, Беране, 2012.

– 9%). Црногорство је третирано као „круна српства“, па су се Срби добровољно изјашњавали као Црногорци. Комунисти, наводно, нису желели да залазе у приватна осећања, већ су кроз поистовећивање Црногораца и Срба добијали изјашњавање на националној идентитетској основи, по принципу: сви су Црногорци Срби, па нема потребе да се Срби ограђују од свога „националног црногорства“. Слична је ситуација била и у посттитоистичком периоду, и након распада велике Југославије, све док један број „национално освешћених Црногораца“, није почео да негира своје српско порекло, и да се чак поставља антисрпски, обрушавајући се на темељне парадигме српског идентитета.

3. ИДЕНТИТЕТ НАЦИОНАЛНИХ ЦРНОГОРАЦА ПРЕМА СРПСТВУ ДАНАС

Овај процес самоограђивања од српског етничког идентитета није настао одједном, иако је експлодирао са увођењем вишестраначког система 1990. године. Носилац идеје потпуног издвајања црногорског идентитета из српског етничког и националног корпуса постао је Либерални савез Црне Горе (ЛСЦГ).⁴¹ Њен вођ, Славко Перовић, са групом истомишљеника, упорно је износио политичке захтеве за: а) издвајањем Црне Горе из савезне државе са Србијом; б) Црном Гором у ЕУ и НАТО-у; в) увођењем грађанског концепта црногорске нације.⁴² (ЛСЦГ је одбијао међуратне позиције „зеленашких комитета“, који су у заговарању федерализма у Краљевини Југославији⁴³ остали верни свом српском етничком идентитету.) Овакво политичко деловање Славка Перовића и „либерала“ извршили су снажну хомогенизацију у оном делу црногорске популације који је остао веран колективном памћењу властитога српства и његовог етничког и националног

---

41 На ову тему у: Предраг Вукић, „Мржња према Србима уједињавала чланство ЛСЦГ“, *Српске новине*, Подгорица, 19. фебруар 2010.

42 ЛСЦГ је направио дисконтинуитет чак и са „Зеленашким покретом“ између два светска рата, који се залагао за повратак српске династије Петровић и федерализацију Краљевине Југославије.

43 Миша Ђурковић: „Председнички избори у Црној Гори и разарање српске националне свести“, *Социолошки преглед*, Vol. XLII, N° 1/2008: 69-84, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 70: „(...) један део елите у Црној Гори почиње да промовише идеју федерализма, тражећи за Црну Гору положај федералне јединице.“

идентитета. Највидљивији доказ тог „бумеранг-ефекта“ деловања Перовићевих „либерала“ уочљив је на попису из 2003. године када се као национални Србин изјаснила трећина укупног становништва Црне Горе или 32,99%.⁴⁴

Почетком 2000-тих година политику Славка Перовића у потпуности преузима вођа најснажније политичке структуре у земљи, Демократске партије социјалиста (ДПС) Мило Ђукановић,⁴⁵ који је до тада вешто заговарао Ђиласов концепт: етничког српства и националног црногорства. Ђукановић „одређе ћурак“ и од заговорника заједничке државе са Србијом постаје сепаратиста („суверениста“). У идентитетском смислу до најуочљивијих промена долази након одржаног референдума о независности Црне Горе из 2006. године, на коме за независностније гласала квалификована већина од 50%+1 глас од уписаних бирача (за независност је гласало свега 55,3% од изашлих, што није ни приближно квалификованој већини). Након референдума Црна Гора постаје дубоко подељено друштво: половина изашлих на референдум била је за заједницу са Србијом, а против потпуне независности.⁴⁶ Међутим, Ђукановић се много не осврће на те податке. Он је наумио да по сваку цену „заокружи црногорску независност“, читавим пакетом идентитетских мера које ће од Црне Горе направити „црногорску државу“. Најпре 2006. године доноси нови устав у коме уводи до тада непостојећи „црногорски језик“. Потом 2008. године повлачи ризичан геополитички потез признања независности јужне српске покрајине, и тако Црну Гору међународно-безбедносно препоручује западној НАТО алијанси. Да би се Црна Гора увукла у НАТО био је неопходан хибридни рат против оног дела опозиције у Црној Гори који се изјашњава против евроатлантских интеграција. Ђукановићев режим је на дан избора 2016. године: прогласио „Државни удар“ (и напад на уставно уређење), завео ванредно стање и директно утицао на излазност бирача. Пошто је остварио већину од само једног посланика изборе

44 <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje44.pdf>

45 Dragan Đukanović, „Identitetska pitanja ili nije unutrašnjih podela u Crnoj Gori“, *Međunarodni problemi*, № 3-4/ 2014: 395-422, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014, str. 398.

46 Црна Гора постала је независна само од заједнице са Србијом, али је убрзо постајала све зависнија од других, много разорнијих чинилаца, попут: страног капитала, домаће и регионалне мафије, великих сила и транснационалних структура.

је верификовао као легалне и легитимне и формирао владу. Коначно, исте 2016. године Црну Гору увлачи у НАТО војно-политички савез. Ниједна од поменутих политичких одлука није донета непосредним изјашњавањем већине грађана Црне Горе кроз институцију референдума.

Истовремено дошло је до суштинске ревизије историје.⁴⁷ Из уџбеника и читанки избачене су историјске личности и писци са српског говорног подручја који домицилно не припадају Црној Гори (или бар нису перципирани као „национални Црногорци“). Извршено је поновно тумачење одређених историјских догађаја. Покренута је кампања: „Никада више 1918!“, којом се обједињавање јужнословенских простора у велику југословенску државу тумачи као окупација Србије према Црној Гори. Сprovedена је егзекуција чак и над сто година старим одлукама Велике скупштине српског народа у Црној Гори из 1918. године којим се Црна Гора обједињава са Србијом и другим јужнословенским подручјима у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Целокупан овај процес прати „детална Истрага чињеница и заоставштине“ која велича државност Црне Горе, и слави њене институције од пре 150 година, а игнорише и унижава све што има призвук српског. Режим у Подгорици је просто обузет: доказивањем хиљадугодишње државности, формирањем грађанске свести укорењене у претеривањима (преко)миленијумске државности и распиривањем примитивног црногорског провинцијалног национализма на штету историјских чињеница. За српски народ у Црној Гори говори се: да су „посрбице“, да су нелојални црногорској држави, да уносе немир у мултиетнички склад осталих националних заједница. Стога режим у Подгорици непрестано идентитетски лавира између „уставног патриотизма“, који изискује „грађанску лојалност“ Срба према: химни, грбу и застави Независне државе Црне Горе, и изградњи идентитета „националних Црногорца“ како би, коначно, био остварен напор постизања надполовичне већине.⁴⁸ Кампања

47 О идентитетском инжењерингу у Црној Гори и у: Зоран Милосављевић, „Босна и Херцеговина и Црна Гора (не)одрживе мултинационалне творевине“, *Српска политичка мисао*, Vol. 28, № 4/2012: 301-318, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 311-312.

48 О односима грађанског и националних идентитета у Црној Гори високи функционер владајуће ДПС, Миодраг Вуковић каже: „Mislim da treba apsolutno, čak i kao prioritet razvijati državni identitet, činjenicu da svi pripadamo državi Crnoj Gori i da je osjećamo kao svoju državu po principu – jesmo Albanci, ali smo Crnogorci, jesmo Bošnjaci, ali smo Crnogorci, jesmo Srbi, ali

која се води има за циљ: да ојача државотворну свест оног дела народа у Црној Гори који одбија да прихвати резултате са референдума из 2006, изградњу новог (црногорског) идентитета и нова стратешка опредељењарежима у Подгорици (о којима не постоји консезуална сагласност у друштву).

4. ЗАПОСЕДАЊЕ ЦРКВЕ

Коначно, аутократа Ђукановић, и његови стратеги изградње црногорског националног идентитета, исфрустрирани су чињеницом да је Српска православна црква (СПЦ) дубоко укорењена у свести православног народа у Црној Гори (без обзира да ли се верници изјашњавају као Срби или као Црногорци). Управо из тих разлога се од скоро посебно негира историјска улога Митрополије црногорско-приморске у настанку црногорске државе,⁴⁹ иако су Цетињски митрополити носили титулу „Чувара трона Пећске патријаршије“ од времена када је патријаршија била укинута актима Турака-Османлија.⁵⁰ Од многих заговорника црногорског суверенизма може се чути тврдња како је „Црногорска црква“ била „самостална и аутокефална“ и како је једним актом „србијанских власти“ она укинута,⁵¹ те да Српска православна црква чини све да науди државности Црне Горе.⁵² Због тога је режим намеран

smo Crnogorci. Dakle, ja jesam za državni identitet, ali pri tome nikako ne smijemo zapostavljati i zaboravljati i rad na ovovremenom oblikovanju nacionalnih identiteta. Dakle, ja ne odbacujem concept ustavnog patriotizma, ali ne mislim da je definitivan – navodi Vuković.“ (Srđan Janković, „Šta je crnogorski ustavni patriotizam?“, *Radio Slobodna Evropa*, 22. 10. 2018, [https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-patriotizam-\(ne\)ugro%C5%BEava-naciju/29557430.html](https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-patriotizam-(ne)ugro%C5%BEava-naciju/29557430.html))

49 „Ovdje je riječ o jednoj potpunoj pogubljenosti jedne vjerske institucije koja biva suočena sa konačnim krahom svoje iluzije u duhu neistine da je ona stvorila Crnu Goru i da sada upravlja Crnom Gorom, poručio je Đukanović.“ (<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/262979/posljednji-pokusaj-ucjene-crne-gore.html>, од 20. 12. 2019)

50 На ову тему у: Велибор Џомић, *Црква и држава у Црној Гори*, Цетиње, Подгорица, Београд, 2013, стр. 55.

51 Тако нпр. правник и историчар Новак Аџић тврди: „Crnogorska pravoslavna crkva bila je autokefalna u faktičkom smislu od 1603. godine, a u faktičkom i formalnom smislu od 1766. pa sve do njenog nasilnog ukidanja 1920. godine.“ (Novak Adžić, „Crnogorska pravoslavna crkva u doba dinastije Petrović-Njegoš (1667-1921)“, *Vijesti*, Podgorica, 03. 12. 2002)

52 Ево шта у интервјуу у происламистичкој „Ал-пазири“ каже један од најутицајнијих медијских „државотвораца“, новинар РТВ Црна Гора Дарко Шуковић: „Storocentno! SPC se vjerom pravoslavnom bavi sa pet odsto vremena i energije, a ostatak troši na propaganda srpstva, anatemitisanje crnogorstva, prozapadnog državnog kursa, NATO-a... SPC je vođenički točak o vratu crnogorske države i društva. Amfilohije je, zapravo, lider najjače opozicione strukture, čiji je program povratak u doba Nemanjića, obnova srednjovjekovne srpske države i prizivanje čuda koje bi, kroz vremensku mašinu, doturilo vojsci cara Lazara ruske rakete, pa da potamane Muratovu voj-

да онемогући деловање и утицај СПЦ-а као највеће верске заједнице у Црној Гори, и да на њено место постави некакву нову (неканонску) цркву. За режим у Црној Гори Митрополија црногорско-приморска и СПЦ представљају главног и најбоље организованог противника реализацији брижљиво планираног пројекта, „Заокруживања црногорске државности“.⁵³ Процена је планера „Новог идентитета“ да докле год је носећи духовни стуб у Црној Гори СПЦ, дотле нема говора о довршетку пројекта изградње (ново)црногорског идентитета.

Данас је Црна Гора располућено друштво са више националних идентитета: црногорским, српским, бошњачким, албанским... Концепт изградње црногорског грађанског идентитета који би се сакрио иза идеје „уставног патриотизма“ очигледно је пропао.⁵⁴ Националне мањине попут Бошњака/Муслимана, Албанаца и нешто мало Хрвата никада нису ни имале намеру да своје етничке и националне идентитете утопе у црногорски идентитет.⁵⁵ Црногорски грађански идентитет, по својој суштини, требало је да послужи конверзији етничких и националних Срба у „националне Црногорце“, како би национални (ново)Црногорци „намакли“ већину од 50%+1, и тако коначно постали већинска заједница у држави која се зове Црна Гора.⁵⁶ Како то још увек није случај, режим

---

skuinaprave.Srbiju do Tokija.“ (Jasmin Agić, „IntervjuDarkoŠuković – StruktureizSrbijejumješanesu u zbivanja u Crnoj Gori“, *AlJazeera Balkans*, Sarajevo, 12. januar 2020)

53 <https://www.blic.rs/vesti/politika/djukanovic-najveci-protivnik-nezavisnosti-crne-gore-je-srpska-pravoslavna-crkva/dcz44bs>, od 21. 05. 2016.

54 Овог је мишљења нпр. политиколог Момчило Суботић, са Института за политичке студије у Београду: „И поред свих наказних, псеудонаучних покушаја црногорске научне и политичке елите да направе микс *монтенегринства* и *дукљанизације* заснованог на грађанском концепту нације-простора држављана Црне Горе, тај, уставом наметнут, пројекат није успео. У свом одметању од српског порекла и идентитета савремени црногорски пројектанти нису прихватили иницијативу да Црна Гора постане консociјативна држава а Срби конститутивни народ, већ су се определили за стратегију асимилације српског народа и њихово *превођење* у Црногорце. Зато су одлучили да *црногоризацију остваре путем грађанизације*.“ (Момчило Суботић, „Избори у Црној Гори 2016. и положај Срба“, *Политичка ревија*, Vol. 51, № 1/2017: 99-135, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 109-110)

55 Грађански идентитет овде се користи као *средство нацификације* етничког идентитета, који се онемогућава да прерасте у национални идентитет, или ако национални идентитет већ постоји његова се снага кроз грађански идентитет слаби. На ову тему у: DanijelaVuković-Čalasan, Mehmed Đečević, „Izazovi izgradnje građanskog identiteta u Crnoj Gori: postreferendumske podjele i sporovi politički partija“, *Migracijske i etničke teme*, № 1/2015: 7-37, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2015, str. 10: „(...) u ovom modelu nacionalnog identiteta građanstvo, kao ključna njegova komponenta, *pacifkuje* kulturno-etničko kao potencijalno isključivo.“

56 На ову тему у: Владан Станковић, „Грађански концепт црногорске нације – технологија

у Подгорици испољава значајну политичку и стратешку нервозу.⁵⁷ Тренутно је у жижи дешавања процес истискивања Митрополије црногорско-приморске и осталих епископија СПЦ из верског живота Црне Горе. На самом крају 2019. године, по процедури незапамћеној у политичкој пракси парламентаризма, изгласан је „Закон о слободи вјероисповести“ којим се предвиђа преименовање својине над имовином, са досадашњег савесног (о)држаоца (Митрополију црногорско-приморску и Српску православну цркву) на новог законског стицаоца – државу. Канонска црква, као тужена страна, мораће да доказује правни основ поседовања непокретности у Црној Гори, чиме се отворено нарушава једно од главних процесних начела: *Actori incumbit probatio*. Намера је да се имовина Митрополије црногорско-приморске и СПЦ-а преведе у државно власништво, и да се „омогући право коришћења на тој имовини и другим вјерским заједницама“.⁵⁸ Свештеним лицима која се са тим не буду сагласила прети прогон у Србију или хапшење.⁵⁹ Тако режим у Подгорици планира прогон једине канонске православне цркве у Црној Гори и најављује почетак „Истраге посрбица“.

ЛИТЕРАТУРА

- Adžić Novak, „Crnogorska pravoslavna crkva u doba dinastije Petrović-Njegoš (1667-1921)“, *Vijesti*, Podgorica, 03. 12. 2002.

асимилације Срба *in vivo*“, *Политичка ревија*, Vol. 30, N° 4/2011: 69-88, Институт за политичке студије, Београд, 2011.

57 Милош Кнежевић, *Изневјерена држава – Србија и Црна Гора у времену разлаза*, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр. 425.

58 Тако нпр. Мило Ђукановић: „Nećemo dozvoliti da savremena Crna Gora živi pod diktatom jedne vjerske organizacije koje predstavlja relikat prošlosti...“ (Svetlana Mandić, „Đukanović: SPC pokušava da čuva infrastrukturu Velike Srbije“, *Vijesti*, Podgorica, 8. jun 2019)

59 Radovan Radonjić, „Borba za čast Crne Gore je tek počela, ne smije se stati“, *Pobjeda*, Podgorica, 05.01.2020, str. 6-7: „U svakom slučaju, Crna Gora bi trebalo da, u duhu hrišćanskog milosrđa, sopšti gostima iz SPC da (pošto ih Crna Gora nije zvala, a i ne sviđa im se pa bi da je preuređuju po svojoj mjeri, kao što su to već uradili sa ogromnim dijelom njenog sakralnog i uopšte kulturno-duhovno gnasljeđa) da je što prije mirno, s anđelima, napuste, ukoliko ne žele da se bez neke velike zadržke suoče s njenim pravosudnim organima za više djela agresije i veleizdaje. A od sankcija po tom osnovu, kakve god one bile, neće ih spasiti ne samo Vaseljenski patrijarh, nego ni Bog ni Rusija. Crna Gora s njima nema drugog izbora, a oni imaju dva pa neka biraju.“

- Agić Jasmin, „Intervju Darko Šuković – Strukture iz Srbije umještane su u zbivanja u Crnoj Gori“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo, 12. januar 2020.
- Andrijašević Živko, „O nekim osobenostima crnogorskog društva 1914. godine“, у: *Zbornik radova Crna Gora u Prvom svjetskom ratu*, 9-44, Matica crnogorska, Cetinje, 2014.
- Andrijašević Živko, „Politička upotreba tradicije Crnojevića u XVIII i XIX vijeku“, *Matica crnogorska*, № 1/2010: 563-586, Cetinje, 2010.
- Brković Jevrem, „Balkanski glas razuma – Jevremi Balša Brković – Njegošnje Balkanac“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 31.01.2009.
- Coon Carleton Stevens, *The Races of Europe*, Greenwood Press, 1972.
- Čosović Miroslav, „Porijeklo Crnogoraca – 1 dio“, <https://www.selo-velika.me/?p=615>, приступ: 08.01.2020.
- Deniker Joseph, „Les races et les peuples de la Terre“, *L'Année sociologique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1896.
- Drašković Čedomir, „Zeta/Crna Gora u doba Balšića (1360-1421)“, *Zbornik radova: Balšići*, Matica crnogorska, Cetinje, 2012.
- Đukanović Dragan, „Identitetska pitanja ili nije unutrašnjih podela u Crnoj Gori“, *Međunarodni problemi*, № 3-4/2014: 395-422, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
- Ehrich Robert William, „Some Comments on the Racial History of Montenegro – in the Light of Archaeological, Historical, Ethnographic and Anthropometric Data“, *Estrattodagliatti del: VI Congresso internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche*, Volume II – comunicazioni, sezione I-IV, Roma, 1965.
- Hall Stuart, „Kome treba identitet?“, *Politikateorije, zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, (prir. Dean Duda), Zagreb, 2006.

- <http://www.rtcg.me/vijesti/politika/262979/posljednji-pokusaj-ucjene-crne-gore.html>, од 20. 12. 2019.
- <https://www.blic.rs/vesti/politika/djukanovic-najveci-protivnik-nezavisnosti-crne-gore-je-srpska-pravoslavna-crkva/dcz44bs>, од 21.05.2016.
- <https://www.in4s.net/ludilo-me-dinastija-petrovic-njegosporsbila-crnu-goru-drzala-ropstvu-200-godina/>
- <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje44.pdf>
- Ičević Dušan, *Crnogorska nacija*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2015.
- Janković Srđan, „Šta je crnogorski ustavni patriotizam?“, *Radio Slobodna Evropa*, 22.10.2018, [https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-patriotizam-\(ne\)ugro%C5%BEava-naciju/29557430.html](https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-patriotizam-(ne)ugro%C5%BEava-naciju/29557430.html)
- Jovanović Vladimir, „Crnogorci i rase Evrope“, *Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore*, Budva, 17.08.2011, <https://montenegrina.net/fokus/crnogorci-i-rase-evrope/>
- Jovičević Andrija, *Zeta i Lješko polje*, CID, Podgorica, 1999.
- Kulišić Špiro, *O etnogenezi Crnogoraca*, Cetinje, 1994.
- Mandić Svetlana, „Đukanović: SPC pokušava da čuva infrastrukturu Velike Srbije“, *Vijesti*, Podgorica, 8. jun 2019.
- Marković Savić Štedimlija, *Osnovi crnogorskog nacionalizma*, Putovi, Zagreb, 1937.
- Nikčević Vojislav, предговор књизи: Špiro Kulišić, „O etnogenezi Crnogoraca“, Cetinje, 1994.
- Radonjić Radovan, „Borba za čast Crne Gore je tek počela, ne smije se stati“, *Pobjeda*, Podgorica, 05.01.2020.
- Radonjić Radovan, „Kontroverze o guvernadurima u crnogorskoj istoriografiji“, *Matica crnogorska*, 299-324, jesen 2009.

- Vlahović Petar, „Dinarski tip i njegovi varijeteti u Crnoj Gori“, *Glasnik Antropološkog društva Srbije*, Vol. 43: 7-14, Prirodno-matematički fakultet u Nišu, Niš, 2008.
- Vučinić Stevo, *Prilozi proučavanju ljetopisa popa Dukljanina i ranosrednjovjekovne Duklje*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017.
- Vuković-Čalasan Danijela, Đečević Mehmed: „Izazovi izgradnje građanskog identiteta u Crnoj Gori: postreferendumske podjele i sporovi politički partija“, *Migracijske i etničke teme*, № 1/2015: 7-37, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2015.
- Андријашевић Живко, *Историја Црне Горе*, Вукотић Медиа – Атлас Фондација, Београд, 2015.
- Вукић Предраг, „Мржња према Србима уједињавала чланство ЛСЦГ“, *Српске новине*, Подгорица, 19. фебруар 2010.
- Драгићевић Ристо, „Црногорски гувернадури“, [у]: *Цетиње и Црна гора*, Рајковић и Ђуковић, Београд, 1927.
- Ђурковић Миша, „Председнички избори у Црној Гори и разарање српске националне свести“, *Социолошки преглед*, Vol. XLII, № 1/2008: 69-84, Институт друштвених наука, Београд, 2008.
- Ердџановић Јован, *Стара Црна Гора*, Слово љубве, Београд, 1978.
- Кнежевић Милош, *Изневерена држава – Србија и Црна Гора у времену разлаза*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Милосављевић Зоран, „Босна и Херцеговина и Црна Гора (не)одрживе мултинационалне творевине“, *Српска политичка мисао*, Vol. 28, № 4/2012: 301-318, Институт за политичке студије, Београд, 2018.
- Новаковић Реља, *Где се налазила Србија од VII до XII века?*, Историјски институт/Народна књига, Београд, 1981.

- Осмајлић Милутин, „О црногорском националном питању Милована Ђиласа“, Часопис за књижевност, историју и културу: *Глас Холмије*, Српско историјско-културно друштво „Никола Вasoјевић“, Беране, 2012.
- Станковић Владан, „Грађански концепт црногорске нације – технологија асимилације Срба *in vivo*“, *Политичка ревија*, Vol. 30, N° 4/2011: 69-88, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- Станковић Владан, „Идентитет, нација, религија – теоријске и корелационе поставке“, ур. Живојин Ђурић, Зборник радова: *Национални идентитет и религија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Станковић Владан, „Српски идентитет и црногорство – тренутни односи снага“, *Политичка ревија*, Vol. 56, N° 2/2018: 71-95, Институт за политичке студије, Београд, 2018.
- Суботић Момчило, „Избори у Црној Гори 2016. и положај Срба“, *Политичка ревија*, Vol. 51, N° 1/2017: 99-135, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
- Џомић Велибор, *Црква и држава у Црној Гори*, Цетиње, Подгорица, Београд, 2013

Vladan Stanković

IDENTITY OF NATIONAL MONTENEGRINS AND SERBS

Resume

Today, Montenegro has a society with multiple national identities: Montenegrin, ethnic Serb's, Bosniak, Albanian ... The concept of building a Montenegrin civic identity, that would hide behind the idea of „constitutional patriotism“, has obviously failed. National minorities such as Bosniaks/Muslims, Albanians and a few Croats never intended to immerse their ethnic and national identities in Montenegrin identity. Montenegrin civic identity, by its very nature, was to serve the conversion of ethnic and national Serbs into „national Montenegrins“, so that national (newly) Montenegrins „soaked up“ a majority of 50% + 1, and thus finally became the majority community in the called Montenegro. At the moment, at the epicenter of events is the process of extrusion of the Metropolitan of Montenegrin-Littoral and other bishops of the Serbian Orthodox Church from the religious life of Montenegro.

Keywords: Montenegrins, Montenegro, Montenegrin identity, Serbian Orthodox Church, Serbs, Serbian identity.

---

* Овај рад је примљен 14. фебруара 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. фебруара 2020. године.